

Surovčák, Martin

Albanistika jako filologická disciplína

In: Surovčák, Martin. *Základy albanistiky*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 9-36

ISBN 978-80-210-6587-1; ISBN 978-80-210-6590-1 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128885>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Albanistika jako filologická disciplína

Albanistika je filologická disciplína zabývající se jazykem, literaturou, historií a kulturou Albánců. Rovněž se pro tento vědní obor někdy používá pojem **albanologie**, přičemž oba termíny jsou u nás vnímány v zásadě synonymně. Naproti tomu v albánském vědeckém prostředí se striktně rozlišuje mezi pojmem albanistika (*albanistikë*), pod kterým se rozumí pouze jazykovědné studie o albánštině, a albanologií (*albanologji*) zkoumající albánskou kulturu v širším kontextu. V albánském pojetí je tedy albanistika podoblastí albanologie. Albanistika staví na poznatcích příbuzných filologických oborů, jako jsou např. historicko-srovnávací jazykověda, onomastika, indoevropaistika, balkanistika, obecná jazykověda, ilyrologie, grecistika, slavistika, turkologie, orientalistika, a v neposlední řadě se opírá i o poznatky dalších vědeckých disciplín, např. historie, archeologie, paleografie, numismatiky, antropologie, etnologie aj.

Albanistika ve světě

Útržkovité zmínky o paleobalkánských předcích dnešních Albánců se objevují už v dílech antických řeckých autorů, např. Homéra, Hésioda, Skylaxa, Hérodota. Např. z Thúkydidova díla se dozvídáme, že oblasti severně od Ambrackého zálivu obývalo barbarské (tj. neřecké) etnikum. Strabón zaznamenal, že epirotské kmeny byly promíšené s ilyrskými a hovořily dvěma jazyky. Další svědectví o nich se zachovala i u římských autorů Diodora Sicilského, Julia Caesara, Tita Livia aj., po nichž následovala několik staletí trvající odmlka až do prvních zmínek o vlastních Albáncích v byzantských a západních pramenech. Z pochopitelných důvodů však nelze tyto útržkovité záznamy s nízkou vypovídací hodnotou považovat za vědecké počiny. Roztroušené zprávy o málo známém balkánském etniku se začaly jen velmi pozvolna měnit v systematický zájem o Albánce, a tak se dějiny vlastní albanistiky začínají psát až od konce 15. století. Jelikož na albánských územích pod osmanskou nadvládou nepanovaly podmínky, které by příliš přály rozkvětu vzdělanosti a literatury, přicházel v počátečních fázích zájem o albánský jazyk,

dějiny a kulturu „zvenku“ a byli to právě západní badatelé, kdo stál u zrodu vědecké albanistiky.

Předvědecké období albanistiky

V období renesance začalo na Západě oslabovat dominantní postavení latiny a pozornost renesančních vzdělanců se upřela k národním jazykům a jejich gramatické struktuře, i když jako jazyk vědecké komunikace se latina dál udržovala při životě. Díky zámořským výpravám a pozdějšímu kolonialismu rostl zájem o méně známé až exotické jazyky a hledání jejich vzájemných vztahů, což vyvrcholilo později v 19. století zrodem indoevropské srovnávací jazykovědy. Např. už italský humanista **Giuseppe Giusto Scalligero** (1540–1609) se pokusil ve své disertaci o jakési primitivní rozdělení evropských jazyků, do něhož zahrnul i albánštinu, avšak otázku původu Albánců nechal otevřenou:

Mezi sedm dalších menších jazyků patří: epirotský jazyk, řečený **albánský**, v horských krajích Epiru, kde žije národ velmi zdatný v boji. Neví se přesně, jestli je místní, nebo přišel odjinud. (*De linguarum*, 1599)

Obrázek 1

Německý filosof a racionalista **Gottfried Wilhelm Leibniz** (1646–1715) jako první kriticky uvažoval o původu a postavení albánštiny mezi dalšími evropskými jazyky. Ačkoliv sám nikdy cestu mezi Albánce nepodnikl a neměl tedy bezprostřední zkušenost s albánštinou, obstaral si albánské texty a z jejich studia se pokusil vyvodit patřičné závěry.

Své spekulace shrnul v pěti dopisech, které mezi lety 1705–1715 posílal francouzskému orientalistovi Maturinovi Veyssière La Crozeovi, jednomu z nejlepších lingvistů té doby a knihovníkovi Královské knihovny v Berlíně. Leibnizův význam spočívá v tom, že jako první nastínil možný ilyrský původ Albánců.

Obrázek 2

Leibnizovým současníkem byl italský duchovní **Francesco Maria da Lecce**. Informace o jeho životě jsou poměrně kusé a nejsou známa ani přesná data jeho narození a úmrtí. Existuje dokonce nepotvrzená domněnka, že mohl být sám arberešského původu, i když v žádném ze svých děl nikde vysloveně neuvádí, že by albánština byla jeho mateřským jazykem. Je známo, že po ukončení teologických studií byl jmenován profesorem v Římě. Působil ve službách papežské organizace Svatá kongregace pro šíření víry (*Sancta congregatio de propaganda fide*), která tehdy vedla katolickou propagandu na Balkáně vystaveném islamizaci. Da Lecce se tedy coby františkánský misionář v roce 1692 vydal do střední Albánie, kde sepsal *Italsko-albánský slovník* (1702). V roce 1705 papež Kliment XI. pocházející z italoalbánského arberešského rodu inicioval poblíž dnešního města Lezha církevní sněm, známý dnes jako Albánský kuvend (*Kuvendi i Arbënit*), za účelem nápravy církevních poměrů v Albánii a zamezení postupu islamizace. Da Lecce se tohoto shromáždění osobně zúčastnil a latinsky psané materiály sněmu přeložil do albánštiny. Za zmínku stojí rovněž Da Lecceova pedagogická činnost a skutečnost, že se přičinil i o založení katedry albánštiny při škole St. Pietro Montorio v Římě (1711). Bezesporu největší Da Lecceovou zásluhou na poli albanistiky však zůstala vůbec první gramatika albánštiny pod názvem *Gramatické poznámky k albánskému jazyku* (*Osserva-*

zioni Grammaticali nella Lingua Albanese, 1716), kterou zamýšlel usnadnit porozumění italským misionářům přicházejícím do Albánie. Vlastní text je psaný italsky, ale do předmluvy začlenil následující krátkou pasáž v albánštině, kde popisuje okolnosti vzniku díla a zároveň se čtenáři omlouvá za případné chyby:

OSSERVAZIONI GRAMMATICALI Nella Lingua Albanese

DEL P. FRANCESCO MARIA DA LECCE

MIN. OSS. RIF.

Esprofetto Apostolico delle Missioni di Macedonia.

DEDICATE

AGLI EMINENTISS. E REVERENDISSIMI

SIGNORI

CARDINALI

*Della Sagra Congregazione di
Propaganda Fede.*

In ROMA. Nella Stamperia della Sag. Cong. di Prop. Fede 1716.

Con licenza de Superiori.

Obrázek 3

Arbenorit .

ARbenùer i Dasciuni-Ket' Gramatiken' e shkroya id' pesh' ottinii tande, ki di màa fort , e màa nk'fielt , se unè : vece per atà Fràtini , ki vline per se largu me i u' scerbàem . E persè ket nde f'ee te Romese skane hàbèr te giuhese fate : pune emire afà , ki màa pare tà marrene vesh kahà . Nde te pelchieft hessapi i kossai lettre (te lutem) me fale Tinesott , se f'jà mùe scendetne me mbaruem kach pune . Nde mos paccia mire rièsàitune fiàlate , ndiema : persè luftova , sàa mùita , me i vum pàa hile , sicundrese m' i fali ξοται , me teiane pacc jeten' e giatt , e te p'f'f' d'orene .

Obrázek 4

Albáncovi.

Milý Albánče, tuto gramatiku jsem nenapsal pro tebe, který umíš [albánsky] lépe než já, ale pro bratry přicházející zdaleka sloužit vám mše. A protože na římské půdě neznají tvůj jazyk, je od věci, aby se s ním předem seznámili. Jsi-li s obsahem tohoto spisu spokojen, děkuji Bohu, že dal, abych ve zdraví dokončil práci. Neseřadil-li jsem slova správně, prosím tě o prominutí, protože jsem se snažil, seč jsem mohl, ale možná jsem nedosáhl cíle. Pokud ne, Bůh mi odpusť, můj dlouhý život, ruku ti líbám.

V první polovině 19. století se badatelé ovlivnění romantickými ideály a herderovským pojetím národa a jazyka zabývali albanistickými tématy v širším kontextu historie jihovýchodní Evropy. Tuto etapu částečně předznamenal již švédský historik **Erich Hans Thunmann** (1746–1778). Zájem o jihovýchodní Evropu u něj podnítil patrně jeden příbuzný z matčiny strany působící jako konzul ve Smyrně na pobřeží Malé Asie, od něhož slychával o tamních národech a jejich zvycích. Ten jej dokonce pobídl ke studiu arabštiny pod záminkou, že ho vezme s sebou jako osobního tajemníka do Levanty. Z tohoto plánu sešlo a Thunmann nakonec místo diplomatické dráhy vystudoval na univerzitě v Uppsalle teologii a později byl jmenován profesorem rétoriky a filozofie na univerzitě v Halle. Svá bádání zakládal na historii a jazycích, přičemž zastával na tehdejší dobu poměrně pokrokový názor, že je třeba studovat historii „šťastných“ národů stejně tak

jako historii těch méně „šťastných“, porobených. Thunmann je autorem trojdílné sbírky traktátů *Studie k dějinám národů východní Evropy* (Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker, 1774), přičemž za svého krátkého života bohužel stačil vydat pouze první část věnovanou národům žijícím kolem Černého moře. V rukopisu druhé části nesoucí název *O historii Albánců a Vlachů* kriticky rozebral záznamy starořeckých a římských autorů a existující středověké prameny stejně tak jako jazykové vztahy mezi albánštinou a sousedními jazyky, přičemž dospěl k úvaze, že vyskytují-li se v albánštině starořecké a latinské prvky a zároveň není historicky doložena žádná pozdější migrace na území Albánie, pak Albánci musí být nutně potomky starověkých Ilyrů. Thunmann tak vlastně položil základní kámen dodnes dominující teorii o ilyrsko-albánské kontinuitě. Podobně jako Leibniz ani Thunmann Albánii nikdy osobně nenavštívil, zato se však v Halle seznámil s albánským vzdělavcem a kosmopolitou Konstandinem Xhehanim, absolventem Nové akademie ve Voskopoji, který mu daroval arumunsko-novořecko-albánský slovník Theodora Kavaliota. Thunmann ho doplnil ještě o čtvrtý jazyk, a sice o latinu.

Britský cestovatel, geograf a archeolog **William Martin Leake** (1777–1860) se dostal do přímého kontaktu s Albánci díky službě v britském dělostřelectvu. Britská vláda, která tehdy udržovala spojení s Vysokou portou, pověřila Leaka výcvikem osmanského dělostřelectva. Dostalo se mu tak příležitosti procestovat Peloponés, Malou Asii i severní Řecko. Dostal se i k albánským břehům, které dostal za úkol chránit před francouzskými nepřátelskými útoky z Itálie. Během válečného konfliktu mezi Velkou Británií a Osmanskou říší byl krátce vězněn v Soluni a poté se vydal na diplomatickou misi k Alimu pašovi Tepelenskému, kde strávil jako britský vyslanec více než rok. Nakonec se vrátil do Anglie a plně se oddal studiu bohatého fondu materiálů, které si z cest domů přivezl. Své úvahy shrnul v rozsáhlém díle *Výzkum v Řecku* (Researches in Greece, 1814), přičemž v druhé kapitole je obsažen *Nástin albánské gramatiky* reflektující převážně jihotoskické dialekty, který mu pomáhal sestavit albánský kněz Evstrat Vithkuqari, a také *Řecko-anglicko-albánský slovník* s více než 2 000 hesly. Leake pohyboval v jihoalbánských oblastech mezi Tosky, kteří v té době v písemné komunikaci mezi sebou používali buď řečtinu, nebo méně často albánštinu zapisovanou řeckou abecedou, která ovšem ne zcela pokrývala systém albánských hlásek. Rozhodl se pro přepis albánštiny vytvořit vlastní grafickou soustavu založenou na latině. Podobně jako jeho předchůdci se i Leake zabýval otázkou původu Albánců a mimo to také problematikou cizích výpůjček v albánštině.

Obrázek 5

Skromnou stopu v dějinách albanistiky zanechal také německý generál **Joseph Ritter von Xylander** (1794–1854). Po absolvování vojenské školy zahájil vojenskou kariéru. Mimo jiné sepsal příručku o vojenské strategii, což mu dopomohlo ke jmenování profesorem na vojenské akademii. Procestoval mnoho evropských států, aby se detailně seznámil s tamní organizací armády. Krátkou dobu působil též jako poslanec Německého zemského sněmu, poté byl jmenován generálem. Ačkoliv byl držitelem doktorátu filozofie, historií a jazykovědou se zabýval spíše ze záliby, a proto jeho práce *Jazyk Albánců neboli Škipetarů* (*Die Sprache der Albanesen oder Schkipetaren*, 1835) zůstává s podivem. Na jednu stranu v ní prokázal pozorovací talent a kritický úsudek lingvisty, na druhou stranu se však v textu nevyvaroval některých závažnějších nedostatků. Okolnosti vydání této práce nelze pochopit mimo rámec historických souvislostí novodobého řeckého státu. V r. 1830 po vleklých bojích s Turky získalo Řecko nezávislost, nicméně velmoci si vymohly právo určit samy budoucího panovníka na řeckém trůně. Tím se stal nezletilý bavorský princ Otto z rodu Wittelsbachů. Společně s ním putovalo do osvobozeného Řecka za vidinou snadno dosažitelné kariéry několik tisíc bavorských úředníků, kteří se měli podílet na správě země. Právě jim je tato práce určena, jak ostatně sám Xylander píše v předmluvě:

Die Schkipetaren bewohnen nämlich nicht blos die Gegend im Nordwesten Griechenlands, welche insbesondere Albanien genannt wird, und dieselben finden sich nicht nur, theils als Miethtruppen, im Orient überhaupt, theils als Bewohner des türkischen Reiches, bis Constantinopel hin, und in Syrmien, Calabrien und Sicilien, in Colonien zerstreut, sondern dieselben bilden auch einen nicht unbeträchtlichen Theil der Bevölkerung des nunmehrigen Königreichs Griechenland *).

Dort ist es, wo unsere Landsleute, welche sich in jenen Gegenden niederlassen, mit Albanesen in Berührung kommen, und wodurch das Bedürfnis entsteht, auch die Sprache dieses Theils der Bevölkerung des neuen Reiches kennen zu lernen, selbst dann, wenn, wie behauptet wird, die Männer des in Griechenland lebenden Theils dieses Volkes, neben ihrer Muttersprache, meistens auch das Griechische verstehen sollten.

Obrázek 6

Albánci žijí v severozápadní oblasti Řecka, která je nejčastěji nazývána Albánií. Nacházejí se nejen v Orientu, zčásti jako námezdní vojáci, zčásti jako obyvatelé turecké říše až ke Konstantinopoli, dále v roztroušených koloniích ve Sremu, v Kalábrii a na Sicílii, ale také tvoří nezanedbatelnou část obyvatelstva nynějšího Řeckého království.

Právě zde naši krajané, kteří se v těchto končinách usadili, přicházejí do styku s Albánci a právě proto vzniká potřeba poznat jazyk této části obyvatelstva nového státu, tím spíš, že příslušníci části tohoto národa žijící v Řecku by většinou kromě své mateřštiny měli rozumět také řecky.

(*Die Sprache der Albanesen oder Schkipetaren*, s. IV–V)

Xylander byl velmi dobře obeznámen s díly svých předchůdců na poli albanistiky, tudíž ve své práci vlastně shrnul veškeré tehdejší poznatky o Albáncích. Nelze mu však upřít i vlastní přínos k albanistice, jelikož v zřejmě nejhodnotnější kapitole nesoucí název *Poznámky autora* formuloval své vlastní názory a závěry. Především se několik de-

setiletí před zlatou érou indoevropské srovnávací jazykovědy pokusil podrobit etymologické analýze zhruba 1 800 albánských slov. Její výsledky ho utvrdily v přesvědčení, že albánština vznikla míšením řečtiny, balkanorománských dialektů a dalších jazyků.

Poslední badatel, o kterém bude v rámci předvědeckého období albanistiky řeč, je filolog slovinského původu a „otec“ balkánské jazykovědy **Jernej Kopitar** (1780–1844), který působil jako ředitel Královské knihovny ve Vídni. Přestože se profiloval především slavisticky, přispěl i on k albanistickému bádání dvěma studiemi ve vídeňském časopise *Jahrbücher der Literatur*. První vyšla pod názvem *O rumunském a albánském jazyce a národu* (Über die rumänische und albanische Sprache und Nation, 1826) a po ní následovala komparatistická práce *Albánský, rumunský a bulharský jazyk* (Albanesische, walachische und bulgarische Sprache, 1829), v níž Kopitar jako vůbec první popsal gramatickou podobnost jinak geneticky vzdálených jazyků Balkánského poloostrova a zasadil tak albánštinu do balkánského kontextu. Všiml si především postpozitivního určitého členu v albánštině, rumunštině a bulharštině, ale okrajově se dotkl i analytického tvoření futura pomocí slovesa *chtít* v balkánských jazycích. S překvapením konstatoval:

So daß also, noch
bis auf diese Stunde, nördlich der Donau in der Bukowina,
Moldau und Walachey, Siebenbürgen, Ungern, ferner, jenseits
der Donau, in der eigentlichen Bulgarey, dann in der ganzen
Alpenkette des Hämus, in der ausgedehntesten alten Bedeutung
dieses Gebirges, von einem Meere zum andern, in den Gebirgen
Macedoniens, im Pindus und durch ganz Albanien nur eine
Sprachform herrscht, aber mit dreyerley Sprachmaterie
(davon nur eine einheimisch, die zwen andern fremdher, von Ost
und West eingebracht sind).

Obrázek 7

Dosud tedy severně od Dunaje v Bukovině, Moldavsku a Valašsku, Sedmihradsku, Uhrách, dále na druhém břehu Dunaje, u samotných Bulharů, potom po celé délce pohoří Hemus ve starším širším označení tohoto pohoří, od jednoho moře k druhému, v horách Makedonie, v Pindu a v celé Albánii dominuje **jediná jazyková forma** [postpozitivní určitý člen], ale **trojího jazykového materiálu** [v jazycích příslušícím ke třem různým jazykovým větvím] (z toho pouze jediný je původní, dva ostatní jsou cizí, zanesené z východu a ze západu).

Zrod vědecké albanistiky

Za mezník ve vývoji vlastní albanistiky se pokládá rozmezí let **1853/1854**, kdy téměř současně vyšly přelomové práce Johanna Georga von Hahna a Franze Boppa. V následujících desetiletích se albanistika vyčlenila z balkanistických studií jako samostatný filologický obor, víceméně se ustálil i objekt jejího studia a v neposlední řadě se zdokonalila i vědecká metodologie. Badatele v tomto období zaměstnávaly především otázky původu Albánců a vlivy okolních balkánských jazyků na albánštinu. Výrazné úspěchy byly zaznamenány v oblasti lexikologie a etymologie, v albánském lexiku se podařilo rozkrýt vrstvy cizích výpůjček i indoevropský prazáklad. Většina pozornosti se přitom soustředila na historickou fonetiku, na historickou morfologii však už v daleko menší míře. Nelze opomenout ani zájem o duchovní a materiální kulturu Albánců a počátky albánské etnografie. Zároveň je pro druhou polovinu 19. století charakteristické to, že v atmosféře bujícího národního obrození Albánců se albanistika rozvíjí konečně i v samotné Albánii.

Rakouský polyhistor **Johann Georg von Hahn** (1811–1869) může být právem považován za zakladatele vědecké albanistiky. Narodil se ve Frankfurtu do rodiny vojenského lékaře, část dětství ovšem strávil v Hamburгу. Získal klasické vzdělání na univerzitě v Mohuči, později vystudoval také práva na univerzitě v Heidelbergu a zároveň navštěvoval i přednášky z jazykovědy, literatury a archeologie. Když mu bylo 23 let, dosadily velmoci na řecký trůn již zmiňovaného Ottu I. Bavorského a do osvobozeného Řecka směřoval proud německých úředníků, aby pomohli nahradit bývalý osmanský správní systém novým státním aparátem. V roce 1835 se Hahn jako právní expert s úkolem budovat soudní systém nového státu vypravil do řeckého města Tripolitsa, kde se zdokonalil v řečtině. Mezi roky 1843–1847 působil jako pruský konzul v Aténách a poté byl jmenován rakouským vicekonzulem v Janině, která tehdy jako důležité kulturní a obchodní centrum s výraznou albánskou menšinou patřila Osmanské říši. Právě tam se Hahn začal učit albánsky a získal zájem o albánskou kulturu a v Janině podnítil k albanistickému bádání ještě mladého Konstandina Kristoforidhiho a Apostola Meksiho, kteří tou dobou studovali na tamním proslulém řeckém gymnáziu Zosimea scholi. Hahnův zájem o Albánce ještě umocnily instrukce z rakouského ministerstva zahraničí, aby sledoval situaci v Albánii, protože monarchie měla v úmyslu otevřít další konzuláty v Drači a Skadaru. Pod touto záminkou podnikl v roce 1850 cestu napříč celou Albánií, při níž se potýkal s nejrůznějšími potížemi, např. v severní Albánii přestával místním Hahn, z Janiny zvyklý na toský dialekt, rozumět a ještě se musel dva měsíce léčit z malárie. Během cesty si údajně vedl deník poznámek, který se bohužel nedochoval. Následujícího roku dorazil do Vídně a do Německa, kde navázal kontakt s řadou proslulých filologů své doby a jako „posel“

albánské kultury šířil poznatky o albánštině a albánském folklóru za hranicemi Balkánu. Ještě téhož roku se vrátil do diplomatických služeb zpět do Řecka na ostrov Syra. V r. 1854 vydal v Jeně opus magnum *Albánská studia* (Albanische Studien). O čtyři roky později se opět vrátil do Vídně a na zpáteční cestě se rozhodl prozkoumat Pomoraví a Makedonii stále pod tureckým púlměsícem, nicméně je jasné, že kromě Hahnova vědeckého nadšení v tom opět hrála roli rakouská zahraniční politika. Rakousko-Uhersko totiž dávno snilo o výstavbě železnice ve stejné trase, po jaké se ubíral Hahn. V poznámkách zachytil i albánské osídlení v Nišském sandžaku přesně dvacet let před tím, než byli tito Albánci nuceni k exodu za druhé srbsko-turecké války. Z Pomoraví pokračoval Hahn do Kosova a dál přes Skopji údolím Vardaru až do Soluně. Sesbírané materiály se staly podkladem jeho naučného cestopisu *Cesta z Bělehradu do Soluně* (Reise von Belgrad nach Salonik, 1868). Mezitím při pobytu na Syře přeložil pohádky zaznamenané už při pobytu v Janině do němčiny a ve dvou dílech je vydal pod názvem *Řecké a albánské pohádky* (Griechische und albanesische Märchen, 1861). Poslední dílo, které stihl do konce života vydat, byly opět poznámky z expedice, kterou podnikl s přispěním rakouské akademie věd do střední Albánie a Makedonie. Kniha nese název *Cesta oblastmi Drinu a Vardaru* (Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar, 1867). Posledních pět let života strávil na Syře. V roce 1869 se kvůli astmatu vrátil do Vídně, kde po neúspěšné léčbě zemřel.

Obrázek 8

Třísvazková *Albánská studia* byla rozsahem (přes 700 stran) i obsahem skutečně pozoruhodným dílem, vezmeme-li v úvahu, že do té doby autoři spíše reprodukovali kusé

informace od svých předchůdců a řada z nich v Albánii navíc nikdy nebyla. Na rozdíl od nich mohl Hahn těžit z mnohaletého výzkumu přímo v terénu. Na druhou stranu lze Hahnovi vytknout to, že se nechal příliš unášet romantizujícími představami začínajícího albánského národního obrození. Například se doslechl, že se ve středoalbánském Elbasanu pro potřeby církve používala pro zápis albánštiny zvláštní abeceda. Po podrobném prozkoumání jednoho takového spisu došel k mylnému závěru, že tato abeceda musí mít nutně pelasgický původ. Sám Hahn přitom zapisoval albánštinu modifikovanou řeckou abecedou a byl její dokonalostí natolik přesvědčen, že doufal v její přijetí všemi Albánci. První díl obsahuje geograficko-etnografický přehled, záznamy z cest po Albánii, popisy rodinných a výročních obyčejů, lidovou medicínu a démonologii. Také je zde zahrnut rozsáhlý traktát s příznačným názvem *Jsou Albánci autochtonní?* (Sind die Albanesen Autochthonen?), kde se jednoznačně vyslovuje pro ilyrský původ Albánců. Dále se věnuje onomastice, již zmíněné elbasanské abecedě a také starověkým a středověkým dějinám Albánie. Druhý svazek nese skromný název *Příspěvky ke gramatice toskického dialektu* (Beiträge zu einer Grammatik des toskischen Dialektes), přestože má text velmi dobře promyšlenou strukturu a je metodologicky dobře zpracovaný. V příloze druhého svazku jsou obsaženy ukázky lidové slovesnosti z různých albánských krajů. Poslední svazek představuje albánsko-německý slovník zachycující více než 6 000 slov. Navzdory tomu, jaký měla práce význam a dosah, píše autor v úvodu se skromností sobě vlastní:

Der Verfasser vergleicht sich einem Reisenden, den der Zufall in ein Goldland führt; hier liest er ein paar glitzernde Körner vom Wege auf, dort schlägt er ein wenig Erz vom Felsen ab oder wäscht eine Hand voll Goldsand aus, und bei seiner Rückkehr legt er die gesammelten Proben den Kennern zur Prüfung vor. Wenn ihm nun ein Bergmann bemerkt: Freund, deine Muster enthalten wohl etwas von dem, was du glaubst, aber du bist in deiner Beweisführung nicht secundum artem verfahren, und hältst Manches für echt, was nur Katzensgold ist, so erwiedert er: das war wohl nicht anders zu erwarten, denn ich bin kein Mann vom Fache; es fragt sich aber hier nicht darum, ob Alles Gold sei, was ich dafür halte, sondern ob da, wo ich gewesen, überhaupt Gold zu finden sei. Beschäftigt Euch also mit meinen Deductionen nur so lange, bis Ihr Euch hiervon überzeugt habt, dann schiebt sie bei Seite, und legt selbst Hand an; Euch hierzu die Mittel und Wege zu liefern, war ich möglichst bemüht, und hierein setze ich mein Verdienst. Wenn Euch aber die Arbeit Gewinn bringt, und Ihr Euch über die gehobenen Schätze freut, so haltet es mit mir, wie es jene Pelasger mit dem Pelorius hielten, der sie in das neuerschlossene Thessalien führte, und schenkt mir ein freundliches Angedenken.

Obrázek 9

Autor se přirovnává k poutníkovi, kterého náhoda zavede do zlaté země; tu narazí na pár třpytivých zrněk, tu zas seškrábne trochu písku ze skály nebo vyrývá plnou hrst zlatého prachu, a na zpáteční cestě předloží se-sbírané vzorky znalcům k posouzení. Když teď horník podotkne: „Příteli, tvé vzorky opravdu obsahují něco z toho, v co doufáš, ale nepostupoval jsi ve své argumentaci *secundum artem*, a považuješ za ryzí něco, co je kočičí zlato,“ připomene mu: „Nic jiného se ani čekat nedalo, neboť nejsem žádný odborník. Nejde ale o to, jestli je zlato všechno to, co jsem za něj považoval, nýbrž o to, kde jsem zlato vůbec hledal. Zabývejte se tedy mými dedukcemi jen tak dlouho, dokud s nimi budete souhlasit, potom obraťte list a sami přidejte ruku k dílu. Snažil jsem se, jak jen bylo možné, poskytnout vám tímto prostředky a cesty a v tom vidím svou zásluhu. Když vám ale práce přinese užitek a vy budete mít radost z vyzvednutých pokladů, udělejte to se mnou, jako to udělali kdysi Pelasgové s Peloriem, který táhl do zaostalé Thessálie, a pošlete mi darem něco na památku.

Německý jazykovědec a jeden ze zakladatelů indoevropské srovnávací jazykovědy **Franz Bopp** (1791–1867) přednesl 18. května 1854 na Královské akademii věd v Berlíně přednášku, ve které vědeckými argumenty dokázal příslušnost albánštiny k indoevropské jazykové rodině, ale zároveň byl nucen konstatovat, že nemá bližší vztah ani původ v žádném z indoevropských jazyků, tudíž že tvoří samostatnou jazykovou větev. Přednášku i s rozsáhlými komentáři vydala Královská akademie věd o rok později pod názvem *O albánštině v jejích vztazích příbuznosti* (*Über das Albanesische in seinen verwandschaftlichen Beziehungen*, 1855). Jeho argumentace se zakládala na historicko-srovnávací metodě spočívající ve zkoumání paralelismů v hláskové stavbě slov se stejným nebo podobným významem v různých jazycích.

Obrázek 10

V Praze působil po určitou dobu německý balkanista a indoevropaista **Gustav Meyer** (1850–1900) pocházející z městečka Groß Strehlitz v Horním Slezsku (dnes Strzelce Opolskie v Polsku). Vystudoval klasickou filologii na vratislavské univerzitě, poté vyučoval na německém gymnáziu v Praze a stal se docentem pro srovnávací gramatiku klasické řečtiny a latiny na pražské univerzitě. Nakonec byl jmenován profesorem srovnávací jazykovědy a sanskrtu na univerzitě ve Štýrském Hradci. Meyer se zapsal do dějin albanistiky jako autor *Etymologického slovníku albánštiny* (Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache, 1891), který zůstal dlouho jediným svého druhu. Je také autorem *Krátké albánské gramatiky* (Kurzgefaßte albanesische Grammatik, 1888) a šestisvazkového díla *Albánské studie* (Albanesische Studien I–VI, 1883–1897). Svůj zájem o lidovou slovesnost reflektoval ve sbírce pohádek, která vyšla časopisecky pod názvem *Albánské pohádky* (Albanesische Märchen, 1883).

V Bzenci na Moravě se narodil další badatel, který spojuje naši zemi se světovou albanistikou. Byl jím německy hovořící lingvista židovského původu **Norbert Jokl** (1877–1942), podobně jako náš další albanista J. U. Jarník byl spjatý s vídeňskou univerzitou. Původně vystudoval práva a působil krátce jako koncipient, později se vrátil ke studiu srovnávací jazykovědy. Potom pracoval dvacet let ve funkci hlavního knihovníka, než získal v roce 1923 profesuru. V prvním desetiletí 20. stol. se začal intenzivně zabývat albánštinou a shromažďoval albanistickou literaturu. Zajímavostí je, že na konci života svou knihovnu s bohatými albanistickými fondy odkázal albánskému státu. Mezi jeho albanisticky orientovaná díla patří studie *K albánské etymologii a slovtvorbě* (Zur albanischen Etymologie und Wortbildung, 1911), dále *Lingvisticko-kulturněhistorické studie z oblasti albánštiny* (Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen, 1923) a albánštiny se dotýká též práce *Jazykovědné příspěvky k paleo-etnologii Balkánského poloostrova* (Sprachliche Beiträge zur Palaeo-Ethnologie der Balkanhalbinsel, posmrtně 1984). Společně s Angelem Leottim se podílel také na rozsáhlém albánsko-italském slovníku. Za celoživotní přínos albanistice obdržel roku 1937 od albánského krále Zoga I. významné ocenění Skanderbegův řád. Židovský původ se mu bohužel stal za druhé světové války osudným. Navzdory mnohačetným pokusům zachránit Jokla před nacistickým pronásledováním, které přicházely dokonce i z Albánie, byl v březnu 1942 ve svém bytě zatčen gestapem a následně umučen v Polsku. Nacisté násilně přerušili Joklovu vědeckou dráhu v době, kdy se chystal celé své dílo zrevidovat a kdy plánoval sepsat velký etymologický slovník a srovnávací gramatiku.

Obrázek 11

Protože cílem této kapitoly není vyčerpávající bibliografický přehled všech filologů, kteří se větší či menší měrou zabývali albanistickými otázkami, zmiňme z ostatních ještě alespoň dánského indoevropaistu **Holgera Pedersena** (1867–1953), který přiřadil albánštinu k satémovým jazykům, rakouského albanistu **Maximiliana Lambertze** (1882–1963), který během první světové války procestoval severní a střední Albánii a zabýval se především albánskou lidovou slovesností a mimo jiné také v osamostatněné Albánii pracoval jako redaktor novin, či německého lingvistu a etnologa **Gustava Weiganda** (1860–1930), který zkoumal především vztahy mezi balkánskými jazyky. Badatele tohoto období z řad samotných Albánců jsem v tomto přehledu záměrně vynechal, protože jim bude věnována pozornost v podkapitole o albánském národním obrození.

Současná albanistika

Největší rozkvět v samotné **Albánii** zažila albanistika paradoxně teprve po roce 1945, a to i přes fakt, že kvůli hořkovskému komunistickému režimu země upadala do stále větší izolace od okolního světa a komunikace se zahraničními odborníky nebyla vůbec jednoduchá. Albanistika se začala postupně pěstovat nejprve na Vysokém pedagogickém institutu v Tiraně (zal. 1951), který se v roce 1957 sloučil s jinými vysokoškolskými pracovišti a dal tak vzniknout Historicko-filologické fakultě dnešní Tiranské univerzity (*Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë*). V albánském prostředí se vysokoškolská výuka albanistiky realizuje zvláště pro obory albánský jazyk, albánská literatura a historie. Kromě již zmíněné tiranské univerzity se dají tyto obory dnes studovat ještě na Fakultě společenských věd Univerzity Luigje Gurakuqihog ve

Skadaru (*Universiteti Luigi Gurakuqi në Shkodër, Fakulteti i Shkencave Shoqërore*), na Fakultě humanitních věd Univerzity Alexandra Xhuvaniho v Elbasanu (*Universiteti Aleksandër Xhuvani në Elbasan, Fakulteti i Shkencave Humane*), na Fakultě vzdělávání a společenských věd Univerzity Eqrema Çabeje v Gjirokastrë (*Universiteti Eqrem Çabej në Gjirokastrë, Fakulteti i Edukimit dhe Shkencave Shoqërore*) a na Filologicko-vzdělávací fakultě Univerzity Fan S. Noliho v Korči (*Universiteti Fan Noli në Korçë, Fakulteti i Edukimit dhe Filologjisë*). Po druhé světové válce vznikala v Albánii postupně také akademická pracoviště. Albánská akademie věd (*Akademia e Shkencave e Shqipërisë, ASHSH*) byla založena v roce 1972 a jednou z jejích součástí je dnes Oddělení společenských a albanologických věd (*Seksioni i Shkencave Shoqërore dhe Albanologjike*), které vydává odborný časopis *Studia Albanica*. Ústav jazykovědy a literatury (*Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë*) a Historický ústav (*Instituti i Historisë*) se po reformě akademických pracovišť v roce 2008 odtrhl od Albánské akademie věd a stal se součástí Centra albanistických studií (*Qendra e Studimeve Albanologjike, QAS*). Vydává časopis *Studime filologjike* (Filologické studie).

Situace v někdejší jugoslávské federaci byla poněkud složitější. Nejprůhodnější podmínky pro rozvoj albanistiky panovaly v **Kosovu**, resp. Autonomní oblasti Kosovo a Metochie, která sice přímo podléhala orgánům Socialistické republiky Srbsko, ale pod vlivem decentralizace v Jugoslávii od konce 60. let 20. století získávala stále větší pravomoci a také sem proudila značná finanční pomoc. Řada jugoslávských Albánců studovala po druhé světové válce na univerzitách v Bělehradě nebo Záhřebu, potom se ale středobodem albánského školství a jugoslávské albanistiky stala Priština, čehož využívali nejen kosovští, ale i černohorští a makedonští Albánci. Albanologický institut (*Instituti Albanologjik i Prishtinës*) vznikl už v roce 1953, ale fungoval pouze dva roky, než byl kosovskými autonomními orgány, v jejichž obsazení tehdy ještě většinu tvořili Srbové, uzavřen. Obnoven byl teprve v roce 1967 a od té doby vydává časopis *Gjurmime albanologjike* (Albanologické studie). V roce 1958 byla v Prištině otevřena Vysoká škola pedagogická (*Shkolla e lartë pedagogjike*), při níž o dva roky později vznikla filozofická fakulta s katedrou albánštiny. Ta se stala v roce 1970 součástí Prištinské univerzity (*Universiteti i Prishtinës*) a dodnes se na ní vyučuje kromě jiného obor historie, zatímco obory albánský jazyk a albánská literatura se vyučují na Filologické fakultě (*Fakulteti Filologjik*). V roce 1978 vznikla Kosovská akademie věd a umění (*Akademia e Shkencave dhe të Arteve e Kosovës, ASHAK*). Její Oddělení jazykovědy a literatury (*Seksioni i Gjuhësisë dhe i Letërsisë*) vydává časopis *Studime filologjike*. Albánské školství a věda v Kosovu se ovšem v 90. letech minulého století poznamenaných srbským nacionalismem ocitlo ve svízelné situaci. Po zrušení určitých ústavních dodatků v roce 1989 bylo

školství v albánštině de facto postaveno mimo zákon a Kosovská akademie věd byla na základě rozhodnutí srbským parlamentem v roce 1992 prohlášena za zrušenou, nicméně školství i akademie přežívaly dál v podobě ilegálních paralelních struktur. Jejich činnost se plně podařilo obnovit až po ukončení ozbrojeného konfliktu mezi Srby a kosovskými Albánci v roce 1999. Navzdory kosovskému konfliktu a politickým třenicím kolem jednostranného vyhlášení nezávislosti Kosova (2008) se albanistika udržela i na Filologické fakultě univerzity v Bělehradě v **Srbsku**. Kdysi měla bělehradská albanistika poměrně zvučné jméno, ze zmíněných důvodů ale její význam v celoevropském měřítku upadl. V **Makedonii** existuje albanistika jako studijní obor na Filologické fakultě Univerzity sv. Cyrila a Metoděje ve Skopji (pro rodilé i nerodilé mluvčí albánštiny) a také se studuje na Filologické fakultě Státní univerzity v Tetovu (*Universiteti Shtetëror i Tetovës, Fakulteti Filologjik*), která určitou dobu fungovala bez oficiálního schválení státních orgánů, nakonec se jí ale podařilo legalizovat. V **Černé Hoře** se vysokoškolská výuka albanistiky realizuje na univerzitě v Podgorici a pouze pro budoucí učitele albánštiny na základních a středních školách.

Z dalších zemí jihovýchodní Evropy má albanistika silné kořeny hlavně v **Bulharsku**, což je podmíněno také tradičně dobrými bulharsko-albánskými vztahy. Albanistika tam neexistuje jako samostatný studijní obor, představuje totiž užší specializaci v rámci oboru balkanistika na Fakultě slovanských filologií na Univerzitě sv. Klimenta Ochridského v Sofii. Mezi albanistické velmoci v Evropě tradičně patří **Itálie**, **Rusko** a **Německo**, proto vážný zájemce o albanistiku spíše využítuje znalosti jazyků těchto zemí než znalosti angličtiny. Samostatnou katedru albanistiky mají univerzity v Neapoli, Palermu, Mnichově a Petrohradu. Mimo to se albánština a albánská historie a kultura vyučuje na celé řadě univerzit po celém světě jako součást jiných oborů, nejčastěji balkanistiky (Řecko, Polsko, Dánsko, Turecko, Čína, USA aj.).

Albanistika v českých zemích

Už při letném pohledu na albanistiku v českých zemích narazíme na zvláštní paradox. Na jednu stranu nelze české albanistice upřít několik skutečně významných počínů, zejména na samotném počátku, na druhou stranu však u nás zůstávali Albánci, jejich jazyk a kultura po dlouhá období na okraji zájmu, což do určité míry platí v podstatě dodnes.

Počátky českého zájmu o Albánce

Průkopníkem české albanistiky se stal **Jan Urban Jarník** (1848–1923). Narodil se 25. května 1848 v Potštejně do chudé rodiny se třemi dětmi. Po završení studií na gymnáziu ve Vysokém Mýtě odjel studovat do Vídně, kde se roku 1879 se stal docentem. V roce 1882 založil romanistiku na filozofické fakultě v Praze, kde byl jmenován profesorem. Přestože se orientoval hlavně na románské jazyky, obzvlášť na rumunštinu, zanedlouho přibyla do jeho širokého jazykového repertoáru i albánština, i přes tvrzení jistého profesora, že albánštinu nemá smysl studovat bez znalostí turečtiny. Jednou prý dokonce plynule albánsky prohlásil: „*Zatoužil jsem prudce poznat tento jazyk, méně známý než rumunština.*” V jeho vytrvalém úsilí zvládnout tento jazyk mu pomáhal dlouholetý přítel Marko Shantoja, vysloužilý důstojník původem ze Skadaru, se kterým se náhodně seznámil při hašení požáru ve Vídni. Prostřednictvím něho získal přístup ke gegskému dialektu, tehdy v Evropě málo známému. Dopisoval si jak se samotnými albánskými obrozenci, Naimem Frashërim, Konstantinem Kristoforidhim, Thimim Mitkem, Jeronimem de Radou aj., tak i s významnými osobnostmi tehdejší albanistiky, mj. s Johannem Georgem von Hahnem a Gustavem Meyerem. Na rozdíl od akademiků, kteří zůstávali ve svých pracovních izolování od živého jazyka, vyhledával vždy Jarník bezprostřední kontakt s jeho mluvčími. Podařilo se mu sice vycestovat do Rumunska, ale vysněnou Albánii mu bohužel nikdy nebylo souzeno spatřit na vlastní oči. Tehdejší politický kurz a rakouská byrokracie totiž zabránily tomu, aby Jarník dostal povolení k cestě. Za sebou zanechal několik albanistických prací, z nichž vydání se dočkaly pouze dvě: *K albánské jazykovědě* (Zur albanischen Sprachenkunde, 1881), *Příspěvky ku poznání nářečí albánských* (1883), kterou nejprve proslavil jako přednášku na Královské české společnosti nauk v Praze, a časopisecky vydaná práce *Albánské pohádky a anekdoty* (Albanesische Märchen und Schwänke, 1890). V rukopisech zůstaly jeho práce o albánském folklóru, frazeologii a příslovích a dokončit nestihl ani rozsáhlý albánsko-německo-český slovník.

Za ukázkový materiál první práce vzal např. báseň Pashka Vasy *Moj Shqypni, e mjera Shqypni* (Ó, Albánie, ubohá Albánie), na níž se snažil vystihnout gramatické zvláštnosti albánštiny. K zachycení albánštiny používal Jarník vlastní modifikovanou latinku s kombinovaným pravopisem. Využíval totiž jak diakritiku pod vlivem češtiny a dalších slovanských jazyků (š, ž, č, dž, d', ň, ć), tak spřežky patrně po vzoru Konstandina Kristoforidhiho (*dh, th, rr, ll*).

Obrázek 12

Zur albanischen Sprachenkunde.

I. Texto mit Interlinealversion. *)

- a
- Měj Šéypnī, e mjéra Šéypnī,
 O Albanien arm das Albanien
 kuš t kã ěit me krye n hī?
 wer dich hat gezogen mit Kopf in Asche
 ti kē pas ken ňi zoj e đān,
 du hast gehabt gewesen eine Hetrin weit
 búrrat e đjelmt t thiršin nān;
 Männer die und Bursche die dich riefen Mutter
 6 kē pas šum t míra e šum begatī
 hast gehabt viel Güter und viel Reichthum
 me vārza t búkra e me đjelm t rī,
 an Mädchen schöne und an Burschen junge
 đā e venn, ára e baština,
 Vermögen und Orte Felder und Erbtümer
 me arm t bårdha e me pūšk ltina,
 an Waffen weiße und an Flinten lateinische
 me búrra tríma e me grā t dlira,
 an Männer tapfere und an Weiber kousche
 10 ti nner t đith šóěet kē ken mā e mír
 du unter all Genossinnen die hast gewesen mehr gut die
 kūr kriste pūška, si me škrep móti,
 wann knatterte Flinte die wie würde blitzen Gewitter das
 zógu i Šéyptarit đithmón i zóti
 Vogel der der Albanier des immer Herr der
 kã ken per lūft e n lūft kã đekun
 hat gewesen durch Krieg und in Krieg hat gestorben
 e dhūn mūpa kurr s i kã métun.
 und Schande hinten jemals nicht ihm hat geblieben
 15 kūr kã lidh bōsen búrrī i Šéyptis,
 wann hat gebunden Wort das Mann der der Albanien des
 i kã štī dridhen đith Rumelis;
 ihm hat geschleudert Schrecken den ganz Rumelien dem

*) Ueber die Transcription s. Abchn. II, über die Provenienz der Texte berichtet das Schlusswort.

Obrázek 13

Protože Jarník zcela nepochybně představuje klíčovou osobnost v dějinách české albanistiky a česko-albánských vztahů, dovolil jsem si na tomto místě zařadit český překlad celého doslovu jeho práce *K albánské jazykovědě*, ve kterém Jarník sám sebe ukazuje jako zaníceného, ale skromného badatele, který těžce nesl skutečnost, že složitě nabyté vědomosti mu bylo znemožněno konfrontovat s realitou.

Doslov

Všechny zde publikované texty mi převyprávěl **můj někdejší učitel albánštiny, pan Marko Shantoja, rodilý Albánec ze Skadaru**. První ukázkou je báseň albánského básníka Pashka Vasy, který rovněž pochází ze Skadaru, přičemž báseň sama byla patrně vytištěna na samostatných volných listech. Navzdory vši snaze se mi však nepodařilo tento výtisk získat, tudíž neručím za to, že ústní interpretace pocházející z druhé ruky úplně přesně souhlasí s originálem. Sám pan Shantoja si totiž nechal báseň recitovat od jednoho Albánce ze Skadaru, který přijel na návštěvu.

Ostatní ukázky, dvě lidové pohádky a několik přísloví vyňal pan Shantoja z velkého bohatství svých znalostí o vnitřním životě albánského národa. Přestože totiž už mnoho let žije daleko od své vlasti, zachoval si plně znalost své mateřštiny.

Díky šťastné náhodě jsem se před třemi roky mohl seznámit s tímto inteligentním mužem, který se velmi obětavě a nezištně uvolil, aby mě vyučoval své mateřštině, za což bych mu chtěl na tomto místě vyjádřit patřičný dík. Kromě zde publikovaných textů vlastním ještě více než 40 kratších anekdotických vyprávění od stejného zdroje a doufám, že snad nějakým způsobem bude umožněno je publikovat.

Zde publikované texty jsou kompletně sepsány v takzvaném gegském dialektu, a protože je referent rodákem ze Skadaru, leccos by mohlo být poznamenáno zvláštnostmi skadarského nářečí, ale dokud v té zemi nebudu mít sám příležitost strávit delší dobu, nepovažuji se za kompetentní osobu, která by to mohla posoudit. V poslední době jsem měl příležitost navštěvovat také rodáka z jižní Albánie, tedy Toska, jménem Mehmet Reshit, se kterým jsem mohl zejména číst pohádky v dialektu jeho rodiště publikované Dozonem, a který byl tak laskav a přeložil se mnou všechny zde publikované texty do dialektu svého rodiště. Chtěl jsem proto nejdříve pokračovat **zkoumáním rozdílů mezi oběma geograficky vzdálenými dialekty** na základě těchto textů, nicméně záhy jsem pochopil, že to s ohledem na potřebný prostor nebylo vůbec možné, nehledě na to, že by tím byl ohrožen výše uvedený praktický účel. Jelikož jsem musel kvůli nedostatku prostoru vynechat rovněž **zamýšlený glosář**, nemohl jsem použít ani cenné informace od pana Reshitiho, za které mu vyslovuji vřelý dík.

V neposlední řadě jsem zavázán velkým díkem ctihodnému panu Giacomu Junggovi z jezuitské koleje ve Skadaru nejen za to, že provedl tiskovou korekturu, ale také za to, že mi velmi ochotně poskytl k dispozici během tisku nyní již dokončenou, ale zatím nevydanou praktickou mluvnici albánštiny „*Regolle grammaticali sulla lingua albanese*“ Scutari d’Albania, Tipografia privata del Collegio Pont. Alban. (s. 112). Gramatická část mé práce se zakládá hlavně na této gramatice, čímž si ale rozhodně nedělám ambice Junggovi knihu překonat, neboť na několika stranách gramatického pojednání, navíc omezen na naše texty, nemohu nabídnout totéž, co je obsaženo ve zmíněné knize, nehledě na to, že Junggovi bylo přáno žít mezi albánským národem a správnost svých údajů si ověřovat přímo na místě.

Nechci také nechat beze zmínky, že za nápad pořídit meziřádkový překlad, což neznalí tohoto jazyka jistě uvítají, vděčím svému váženému učiteli, panu profesorovi Miklošičovi, protože původně jsem byl rozhodnut k textům připojit pouze co nejvěrnější překlad.

Stejně tak jako na glosář a srovnání obou dialektů jsem musel, alespoň zatím, **rezignovat na srovnání obou pohádek s příbuznými pohádkami jiných národů**; za ochotu podat pomocnou ruku v tomto směru vyslovuji upřímný dík pánům Reinholdu Köhlerovi z Výmaru, Christianu Nyropovi z Kodaně a Josefu Černému z Králova Hradce.

Nyní mi nezbývá, než žádat o shovívavost nad mnoha nedostatky, kterých se byť i krátká práce nevyvarovala. Snad mohu doufat, že si každý udělá obrázek, s jakými těžkostmi se člověk musí při takové práci potýkat, když mu **není přáno strávit v dané zemi delší dobu**. Tuto otázku jsem se odhodlal řešit teprve nedávno a kvůli různým pracovním povinnostem jsem nemohl této věci věnovat pozornost, která by byla úměrná nadšení, s jakým jsem se pustil do studia tohoto dosud málo známého jazyka.

(*Zur albanischen Sprachenkunde*, s. 49–51)

Některá ze svých dřívějších předsevzetí se Jarníkovi podařilo splnit v *Příspěvcích ku poznání nářečích albánských*. V předmluvě tohoto díla opět zdůrazňuje fakt, že gegskému dialektu tehdy byla věnována jen malá pozornost, a zároveň vyzdvihuje přínos lidové slovesnosti pro poznání jazyka:

Heslem nynějšího jazykozpytu jest uveřejňovati pokud možná texty a to i texty takové, které pro dějiny literatury toho neb onoho národa nemají veliké důležitosti, nýbrž které pouze jako památky jazykové zajímaví. A děje-li se to v literaturách tak bohatých, jako jest např. francouzská, kterak nemá to býti vítáno v jazyku tak málo známém a tak málo písemných památek majícím, jakým jest jazyk albánský? Zde pak mimo to dlužno podotknouti, že texty zde uveřejněné náležejí vesměs nářečí Gegův, kmene to obývajícího v severní a střední Albánii, které až dosud nejméně jest známo pro nedostatek písemných památek. Nářečí jižnímu, toskickému, věnovalo se více pozornosti: o něm jedná Hahnovo rozsáhlé dílo, taktéž národní báchorky a písně Dozonem uveřejněné náležejí tomuto nářečí. Přání, aby se i nářečí severnímu patřičná pozornost věnovala, bylo vysloveno častěji, poněvadž severní nářečí v mnohém původnější formu zachovalo nežli nářečí jižní.

Maje příležitost obcovati po delší dobu s Albáncem Markem Šantojou ze Škodry, mužem to velice duchaplným, který si zachoval smysl pro všechny jemnosti své mateřštiny a který, což vzácným jevem jest, má zvláštní dar pro vypravování, měl jsem to za svou povinnost sděliti učenému světu krátké báchorky, bajky a anekdoty, které mi po čas mého obcování s ním vypravoval.

(*Príspevky ku poznání nářečí albánských*, s. 3)

Jarníkův syn **Hertvík Jarník** (1877–1938) se po otcově vzoru věnoval románské filologii, dokonce působil jako děkan na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Pro českého čtenáře přehledně zpracoval problematiku různých albánských abeced v útlé práci *Přepis albánštiny* (1926).

Za povšimnutí stojí skutečnost, že s J. U. Jarníkem konzultoval svoje překlady z albánštiny lékař **Josef Vinař** (1876–1961). Výbor z lidové epiky a lyriky opatřený historicko-literárněvědným úvodem publikoval pod názvem *Národní zpěvy albánské* (1911) a v časopise *Osvěta* vydal i český překlad básně *Moj, Shqypni, e mjera Shqypni*, kterou získal od Jarníka. Ovládal albánštinu na takové úrovni, že byl schopen překládat z originálu, což na tehdejší poměry a vlastně dodnes stále představuje určitou raritu. Například *Arnauské pohádky* ze sbírky Ćira Truhelky, které vyšly shodou okolností téhož roku v Brně, jsou překladem z chorvatštiny, zatímco František Ladislav Čelakovský se dostal k albánské lidové slovesnosti prostřednictvím Lorda Byrona a angličtiny.

V předmluvě k *Národním zpěvům albánským* Vinař píše o těžkostech, na které narazil při překladu:

Překládaje z jazyka albánského, hleděl jsem, abych co nejvíce zachoval verš, rým (popřípadě assonanci) a celou dikci originálu. Vyhověti všem těmto podmínkami jest cílem, ku kterému možno se sice přiblížiti, ale stěží ho dosáhnouti. Podávám tuto výsledek několikaleté práce a studia, které zvláště na počátku bylo obtížno pro těžkou přístupnost pramenů. (str. 21)

Charakterem básnictví albánského jest neobyčejná úsečnost a stručnost, k čemuž přispívá množství slov jednoslabičných. Překladatel setkává se tu s mnohými obtížemi, chce-li stejným rozměrem vyjádřiti myšlenku originálu. (str. 14)

Velice zajímavý je moment, kdy se zmiňuje o patriarchálních poměrech a zvykovém právu, a způsob, jakým se staví k zaostalosti v Albánii:

Krev, vražda, msta, handžár, puška, šibenice jsou obsahem těchto písní. Lidský život u lidu primitivního nemá ještě té ceny jako u národa kulturního, krev se snadno prolíje, a krev žádá zase krev, tak káže zákon krevní pomsty. Krevní msta jest sice kruté zařízení, ale přece není tak hodna zavržení, sám se hájiti, sám si zjednati dostiučinění za utrpené bezprávi. U Albánců pozorujeme tři stěžejní právní pojmy, které došly také svého výrazu v národní poezii, to jsou: krevní msta, svatost daného slova, posvátnost svazku příbuzenského, pokrevenského a pohostinského. (str. 14)

V samotném závěru předmluvy se dozvídáme, že i Vinař udržoval kontakt s několika Albánci, mj. i s arberešským intelektuálem Zefem Skiroem:

Ke konci vzdávám upřímné díky svému někdejšímu učiteli P. Paškovi Bardhi, rektoru kolleje ve Skadaru, vdp. Zvonimíru Koriginovi, vicerektora semináře Zmajevićova v Zadru, za laskavé zapůjčení potřebné literatury, jakož i panu Giuseppe Schiró, profesoru na Instituto Orientale v Neapoli. Největším díkem jsem pak zavázán Prof. Dru Janu Urbanu Jarníkovi, znalci jazyka albánského, za laskavé rady a pomoc při tomto díle. (str. 21)

Poválečná albanistika v Československu

Dalším výrazným, i když nepříliš dlouho trvajícím, obdobím rozmachu prošla albanistika u nás až v 50. letech 20. století v důsledku zintenzivnění hospodářsko-kulturních styků mezi Albánií a tehdejším Československem v rámci vzájemné spolupráce socialistických zemí.

První pokusy o výuku albánštiny v Československu se objevily už v roce 1949, nicméně kurz albánštiny na jazykové škole v Praze byl oficiálně otevřen až v roce 1957. Mnohem větší význam ale má skutečnost, že v roce 1951 oficiálně zahájil činnost Albánský seminář na Filologické fakultě Univerzity Karlovy, a nemůže zůstat bez povšimnutí, že se patrně jednalo o první instituci svého druhu v zemích východního bloku. Seminář zajišťoval magisterské studium albanistiky, podporoval vydávání různých publikací, propagaci albánské kultury v Československu a organizoval přednášky pro Československou lidovou armádu. Albánský seminář se etabloval kolem filologa **Dhimitra Piliky** (1923–2003), rodáka z Korče, který byl vnukem obrozence Thimiho Mitka a žákem profesora Kostaqe Cipa. Pilika studoval v Itálii, účastnil se bojů za osvobození Albánie ve druhé světové válce a později působil zhruba patnáct let na Filologické fakultě v Praze, kde získal doktorát. V rámci albanistiky přednášel praktický kurz jazyka, normativní grammatiku, jazykovědný rozbor albánštiny a albánskou literaturu. Zároveň se stal autorem první kompletní česky psané mluvnice albánštiny (*Albánská mluvnice*, 1952), která byla založena na toskickém dialektu, ale protože nereflakuje spisovnou normu ustanovenou až o dvacet let později, je již dnes v podstatě nepoužitelná. V krátké předmluvě nechybí obligátní prosovětské a promarxistické fráze:

Některé zvláštnosti albánského jazyka lze vysvětlit jen jistým starším jazykovým substrátem, jak to **zdůrazňují nejnovější sovětské výzkumy**.

Albánský jazyk představuje v svém celku dvě velké dialektické skupiny: severní /gegërishtja/ a jižní /toskërishtja/. Dosavadní mluvnické popisy se opíraly většinou o nářečí severní, jež se uměle zavádělo za základ literár. jazyka, přestože proto chyběly vhodné podklady. **Teprve lidově dem. režim dovedl tuto situaci řešit ve světle marxismu-leninismu a oficiálně povýšil nářeční typ jižní za podklad spisovného jazyka**, ten typ, jehož už užíval básník N. Frashëri, největší klasik albánské literatury. (s. 1–2)

Obrázek 14

Také se zasloužil o opětovné vydání Kristoforidhiho *Albánsko-řeckého slovníku* (Λεξικόν αλβανο-ελληνικόν). V materiálech P. J. Šafaříka z doby, kdy pobýval v Dubrovniku, objevil Skanderbegovy pečete. Za zmínku určitě stojí i fakt, že se Pilika autorsky podílel na tvorbě univerzální příručky pro jazyky socialistických zemí, ve které dostal na starost albánskou část (*Mluvíme česky, slovensky, rusky, polsky, bulharsky, srbochorvátsky, maďarsky, rumunsky, albánsky*, 1965). V souvislosti s Albánským seminářem nelze opomenout geografa **Leopolda Jouru** (1907–1962), který přednášel albánskou historii v balkánských souvislostech. Společně s Pilikou přeložili do češtiny ústavu a první dvouletku a pětiletku Albánské lidové socialistické republiky. Na poli lingvistiky se prosadil **Václav Polák** (1912–1981), který se pokusil o výuku albánské historické gramatiky a vydal *Příručku albánského jazyka* obsahující stručný přehled gramatiky a konverzaci, a také **Pavel Novák** (1932–2007), který se zabýval například reduplikací objektu v albánštině.

Současná česká albanistika

Albánský seminář byl v 60. letech donucen zastavit své aktivity z důvodů politického klimatu ve východním bloku. Po roztržce mezi Albánií a SSSR Československo s Albánií přerušilo diplomatické styky. Albánci, kteří u nás studovali nebo pracovali, se museli vrátit do Albánie (tyto události se staly také námětem pro česko-albánský koprodukční film *Smutek paní Schneiderové*). Týkalo se to i již zmíněného Dhimitra Piliky, a tak se velice nadějně počátky albanistika prakticky na třicet let ustoupila do pozadí. Znovu-oživení se dočkala teprve po pádu komunismu, a to i díky absolventům Albánského semináře. **Hana Tomková** (1934) překládá z albánské literatury. V roce 1991 přeložila do

čestiny román Ismaila Kadareho *Generál mrtvé armády* a nedávno publikovala překlad albánských pohádek *Krásá země* (2009). Nestorem české albanistiky byl významný český balkanolog a historik **Pavel Hradečný** (1938–2006). Absolvoval dlouhodobé stáže na univerzitách v Tiraně a Prištině, což znamenalo v československých poměrech naprostý unikát. Celý život usilovně pracoval na rozsáhlých *Dějínách Albánie*, které bohužel už vydat nestihl (vyšly posmrtně díky pomoci jeho kolegy a přítele Ladislava Hladkého až v roce 2008). Na konci 90. let byla opět na velmi krátkou dobu otevřena albanistika na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Začaly také vycházet první popřevratové publikace zaměřené na albánštinu: miniaturní *Česko-albánský slovník* (1992) Ivana Kaprála a Heleny Kešeové a *Příručka albánštiny pro příslušníky AČR v mírových misích*, které ovšem rozsahem ani kvalitou nepředčily předchozí práce a byly zatíženy množstvím chyb. V roce 2004 spatřila světlo světa první praktická příručka *Česko-albánský slovník a konverzace* Mileny Hoxhy a Lendity Jakupi-Gojani a prvního slovníku na skutečně solidní úrovni se česká veřejnost dočkala až v roce 2007. Byl jím *Albánsko-český a česko-albánský slovník* Hany Tomkové a Virgjila Monariho, obsahující přibližně 40 000 hesel. O dva roky později vyšla první porevoluční česky psaná albánská gramatika *Mluvnice albánštiny* Lucie Gramelové. Táž autorka vydala v roce 2012 i *Učebnici albánštiny*. Obě publikace jsou poměrně stručné, ale i ony mají své místo v české albanistice. Ještě bychom se mohli zmínit o nejnovější konverzační příručce *Albánština. Konverzace se slovníkem a gramatikou*, která vyšla v nakladatelství LINGEA v roce 2010. V současné době lze albanistiku studovat jako specializaci v oboru Jihovýchodoevropská studia na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Albanisticky orientované předměty nabízí také Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně a rovněž existují kurzy albánštiny na Jazykové škole hlavního města Prahy.

Obrázek 15

Obrázek 16